

BERNARDYŃSKIE SANKTUARIA W POLSCE

Bernardyni to historyczna nazwa pierwotnej orientacji polskich franciszkanów obserwantów¹, a sanktuarium to miejsce, któremu przypisuje się walor szczególnego wyróżnienia przez Boga, dlatego dookreśla się je jako „święte”. W Kościele katolickim przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce, do którego – za aprobatą miejscowego ordynariusza – pielgrzymują wierni powodowani szczególną pobożnością². Podejmując się szczegółowej charakterystyki miejsc świętych, które są pod opieką bernardynów, warto najpierw wyjaśnić genezę tej orientacji w zakonie franciszkańskim.

Bernardyni jako franciszkańska wspólnota zakonna

Zakon Braci Mniejszych (*Ordo Fratrum Minorum*, skrót: OFM) powstał na początku XIII w. (1209 r.) we Włoszech. Jego założycielem był św. Franciszek z Asyżu, dlatego przyjęła się popularna nazwa „franciszkanie”. Po pewnym czasie w zakonie doszło do rozbieżności w podejściu do ślubu ubóstwa. Wśród franciszkanów powstały różne grupy o tendencjach reformistycznych. W XV w. trendy rozłamowe w zakonie nasiliły się, co w 1517 r. doprowadziło do podziału jednego dotychczas zakonu na dwie odrębne instytucje, mające osobnych najwyższych przełożonych (ministrów generalnych). Część zakonu, która opowiadała się za zachowaniem niezmienionej reguły św. Franciszka, otrzymała nazwę Bracia Mniejsi Regularnej Obserwancji, a zwolennicy łagodniejszej koncepcji ubóstwa przyjęli nazwę Bracia Mniejsi Konwentualni (franciszkanie konwentualni, skrót: OFM Conv). Należy zauważyć, że w Zakonie Obserwantów nadal powstawały różne

¹ H.E. Wyczawski, *Sprawa nomenklatury zakonów św. Franciszka*, [w:] tenże, *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 12.

² *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallottinum 1984, kanon 1230, s. 485.

tendencje reformistyczne i pewna część zakonników, dążących do radykalnego przestrzegania ubóstwa, przyjęła nazwę Bracia Mniejsi Ściślejszej Obserwancji. W Polsce znani są oni pod popularną nazwą franciszkanie-reformaci³. Inni zaś formalni wyodrębnili się w 1619 r. jako Bracia Mniejsi Kapucyni (franciszkanie kapucyni, skrót: OFM Cap). Ostatecznie na początku XVII w. ukonstytuowały się trzy równorzędne i niezależne rodziny franciszkańskie: Zakon Braci Mniejszych Obserwantów, Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych i Zakon Braci Mniejszych Kapucynów, które zachowały tę samą regułę założyciela, ale każda wspólnota przyjęła własne, odrębne konstytucje i kodeksy ustawodawstwa partykularnego.

Dążąc do wyjaśnienia skomplikowanego nazewnictwa franciszkańskich wspólnot zakonnych w Polsce, należy zaznaczyć, że pierwsi uczniowie św. Franciszka przybyli do naszego kraju już w 1236 r. i powszechnie byli nazywani franciszkanami. Ponieważ w późniejszym okresie zakonnicy franciszkańscy w Polsce włączyli się w nurt konwentualizmu, do nazwy ich zakonu dodawano niekiedy przymiotnik „konwentualni”. Natomiast działalność św. Jana Kapistrana w Polsce (połowa XV w.) przybliżyła polskiemu społeczeństwu idee franciszkanów obserwantów. Jego kazania spowodowały, że wielu młodych ludzi ze środowiska akademickiego Krakowa zapragnęło żyć według wskazań św. Franciszka. Wówczas w tym mieście powstał pierwszy klasztor franciszkanów reprezentujących nurt obserwancki (1454 r.). Ponieważ funkcjonowała już nazwa „franciszkanie” na określenie zakonników, którzy należeli do nurtu konwentualnego, nowo powstałą franciszkańską wspólnotę zaczęto nazywać bernardynami. Nazwa ta została utworzona od pierwszego ich klasztoru pod wezwaniem św. Bernardyna ze Sieny, założonego na Stradomiu w Krakowie. Kilka kolejnych klasztorów o proveniencji obserwanckiej również było pod wezwaniem tego świętego lub nawiązywało do niego jako ojca duchowego, toteż w Polsce przyjęła się dla nich nazwa „bernardyni”. I choć sami nazywali siebie obserwantami, to równocześnie używali powszechnej – nadanej im przez społeczeństwo – nazwy bernardyni.

Zanim obserwanci zakorzenili się w Polsce, zakonnicy franciszkańscy już od dwóch wieków prowadzili na naszych ziemiach działalność duszpasterską. Aktywność ich była ograniczona, ponieważ powszechnie posługiwali się językiem łacińskim i niemieckim. Natomiast obserwanci (bernardyni) od samego początku głosili kazania głównie po polsku oraz starali się być jak najbliżej ludzi i ich problemów. Spośród licznych zakonów, jakie istniały na terenach historycznej Polski, żadna wspólnota nie wrosła tak jak bernardyni w dzieje naszej ojczyzny,

³ Należy zaznaczyć, że po Soborze Trydenckim wśród obserwantów w Polsce zaczęły się pojawiać tendencje reformistyczne. Działania w tym kierunku, w latach 20. XVII w. podjął prowincjał bernardynów Leonard Starczewski tworząc ośrodki reformy, zwane „domami rekolekcyjnymi”. Zapoczątkowało to powstanie franciszkańskiej wspólnoty reformackiej, której pierwsze klasztory powstały w Zakliczynie nad Dunajcem (1622), Wieliczce (1623) i Kazimierzu Dolnym (1628).

toteż w niektórych kręgach zyskali oni miano zakonu polskiego. Warto przytoczyć w tym miejscu opinię kompetentnego badacza tego zagadnienia, który stwierdza: „*W ciągu kilkudziesięciu lat bernardyni zdotali – u schyłku średniowiecza, a u początków renesansu – zająć w życiu polskiego społeczeństwa i Kościoła miejsce doniosłe: nigdy żaden zakon nie zdobył sobie w Polsce takiej popularności. Był to bowiem zakon otwarty, prawie narodowy (...) i oddziaływał szeroko na społeczeństwo, gdyż pełni inicjatywy zakonnicy wielokrotnie zmieniali miejsca pobytu (...), a aktywna działalność wśród wiernych, sprawiła, że mury klasztorne obserwantów wydały wielu wybitnych zakonników (...)*”⁴.

Dynamiczny rozwój polskiej prowincji bernardyńskiej spowodował, że w XVII w. podzieliła się ona na cztery oddzielone prowincje: małopolską, wielkopolską, ruską i litewską, w których było łącznie ponad 120 konwentów. W okresie niewoli narodowej klasztory bernardynów stopniowo likwidowano, najpierw w zaborze pruskim, a następnie w rosyjskim. Przetrwały tylko w zaborze austriackim. Bracia mniejsi z prowincji bernardyńskich w ciągu swoich dziejów posiadali prawie 200 klasztorów i wiele placówek (parafii), w których pracowali zakonnicy. Aktualnie istnieje jedna prowincja bernardyńska pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP z centralą w Krakowie⁵. Należą do niej klasztory w Polsce⁶ oraz poza granicami kraju⁷. Bernardyńską proveniencję ma również erygowana w 1993 r. na Ukrainie kustodia św. Michała Archanioła⁸.

Aktywność bernardynów w promowaniu sanktuariów

Dokonując ogólnej charakterystyki sanktuarijnego duszpasterstwa bernardynów, należy zaznaczyć, że zakonnicy ci, zgodnie z charyzmatem franciszkańskim, odegrali wielką rolę w propagowaniu w Polsce kultu Pana Jezusa i Matki Bożej, a tym samym w kreowaniu sanktuariów.

Franciszkanie od XIV w. opiekują się sanktuariami chrześcijańskimi w Palestynie. Od początku kształtowania się w tym zakonie opcji obserwanckiej,

⁴ W. Wydra, *Władysław z Gielniowa. Z dziejów średniowiecznej poezji polskiej*, Poznań 1992, s.115.

⁵ *Schematyzm Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (OO. Bernardynów). Zakony Braci Mniejszych w Polsce*, Kraków 2003, s.33.

⁶ Alwernia, Brody, Częstochowa, Dukla, Hrubieszów, Jelna, Kalwaria Zebrzydowska (klasztor M.B. Anielskiej oraz klasztor św. Franciszka z Asyżu), Koło, Kraków, Leżajsk, Lublin, Łęczycza, Łódź, Opatów, Piotrków Trybunalski, Przeworsk, Radecznica, Radom, Rzeszów, Skępe, Tarnów, Warszawa, Wetlina, Zakopane, Żurawiczki.

⁷ W Argentynie: Martin Coronado, w Niemczech: Bornhofen i Kirchein oraz we Włoszech: Arezzo i Settebagni.

⁸ Aktualnie (rok 2003) do Kustodii należą wspólnoty zakonne w następujących miejscowościach: Baranówka, Budslaw, Cudów, Czeczelnik, Teodozja, Miastkówka, Husiatyn, Kijów, Kowel, Połonne, Rawa Ruska, Sądowa Wiszenia, Serednie, Szarogród, Szeptówka, Zbaraż, Żytomierz.

zakonnicy tej gałęzi angażowali się w propagowanie nabożeństw pasywnych. Przekazy świadczą, że w Polsce od XV w. bernardyni często pielgrzymowali do Ziemi Świętej i rozpowszechniali u nas nabożeństwa ku czci Męki Zbawiciela⁹. W Polsce jednym z najslawniejszych sanktuariów o charakterze pasywnym jest Kalwaria Zebrzydowska. Należy ona do bernardynów. Nie ulega wątpliwości, że pobożność pasyjna formowana w tej pierwszej kalwarii w Polsce dała impuls i wzór do tworzenia następnych. Bernardyni rozwijali nabożeństwa pasyjne także w innych swoich placówkach (Góra Kalwarii k. Warszawy, Cytowiany, Wilno – „święte schody”). Zakonnicy bernardyńscy wprowadzali nabożeństwa Drogi Krzyżowej i propagowali pobożność pasyjną. Stworzyli sanktuaria cierpiącego Pana Jezusa w Alwernii, Tarnowie i Paradyżu k. Opoczna.

Bernardyni rozpowszechniali również nabożeństwa ku czci Matki Bożej. Mocno rozwinięty kult Maryi wpłynął na powstanie przy ich kościołach sanktuariów maryjnych¹⁰. W około pięćdziesięciu kościołach obsługiwanych przez tych zakonników obrazy Maryi cieszyły się szczególną czcią wiernych¹¹. W sześciu kościołach bernardyńskich ukoronowano łaskami słynące figury i obrazy Matki Bożej. Były to (w nawiasie rok koronacji): Kalwaria Zebrzydowska (1887), Leżajsk (1752), Rzeszów (1763), Skępe (1755) i Sokal (1724), Wilno (1750, u sióstr bernardynek). Łaskami słynące obrazy lub figury Matki Bożej znajdowały się w wielu innych sanktuariach bernardyńskich, takich jak: Barczewo, Berezym, Brześć Litewski, Budśląw, Cytowiany, Datnów, Druja, Dubna, Fraga, Gałańcz, Góra Kalwaria, Górka Klasztorna, Grodno, Hłusk, Iwie, Janówka, Józefów n. Wisłą, Jurewicze, Kazimierz Biskupi, Koło n. Wartą, Kościan, Kaźmin, Kraków – kościół pw. św. Bernardyna ze Sieny, Lublin, Lwów, Łuków, Mińsk Litewski, Mohylew, Opatów, Orsza, Piotrkowice, Piotrków Trybunalski, Poznań, Przasnysz, Przeworsk, Radom, Rohaczew, Słonim, Słuck, Stoczek, Strzegocin, Świecie n. Wisłą, Święta Anna (Przyrów), Telsze, Warszawa-Praga, Warszawa – kościół pw. św. Anny, Warta, Zamarte, Zasław¹².

Wiek XIX przyniósł zmierzch bernardyńskich sanktuariów. Na olbrzymich terenach dawnej Rzeczypospolitej pod zaborami nastąpiły kasaty klasztorów i deportacje zakonników. Niektóre ośrodki kultu zanikły zupełnie. Jedynie pod zaborem austriackim, gdzie panowała względna swoboda religijna, w kilku miejscowościach nadal funkcjonowały ośrodki kultu pasyjnego i maryjnego pod opieką bernardynów.

⁹ W. Smreka, *Drogi Krzyżowe*, Kraków 1980, s. 47-51.

¹⁰ Bernardyni tworzyli też kaplice pod nazwą „Domek Loretański”. Taka kaplica powstała m. in. na Pradze k. Warszawy, jako wzorcowe „Loreto”.

¹¹ Por. *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, praca zbior. pod red. H.E. Wyczawskiego, Kalwaria Zebrzydowska 1985.

¹² K. Grudziński OFM, *Sanktuaria Maryjne Polsce pod opieką Bernardynów*, Oprac. i uzupełn. W. Murawiec OFM, *Studia Franciszkańskie*, 3, s. 241.

Gdy chcemy scharakteryzować sanktuaria prowadzone przez bernardynów, stajemy przed potrzebą ich uporządkowania. Wiadomo bowiem, że znaczenie i oddziaływanie sanktuariów było zróżnicowane. Aby dokonać trudnego zhierarchizowania poszczególnych ośrodków, uwzględnimy dwa kryteria: dominujący charakter sanktuarium oraz rolę w życiu religijno-społecznym i zasięg oddziaływania.

Uwzględniając pierwsze kryterium, można wyróżnić sanktuaria Pana Jezusa, Matki Bożej oraz świętych. Do pierwszej grupy („sanktuaria pańskie”) zaliczymy te, w których dominuje kult Pana Jezusa (Kalwaria Zebrzydowska, Alwernia, Tarnów). Drugą grupę („sanktuaria maryjne”) stanowią miejsca, w których znaczący jest kult Maryi (Kalwaria Zebrzydowska, Leżajsk, Rzeszów, Skąpe), a trzeci zespół stanowią „sanktuaria świętych”, które wyróżniają się kultem do któregoś ze świętych (Dukla, Radechnica).

Biorąc pod uwagę rolę sanktuarium w życiu religijno-społecznym i zasięg oddziaływania w Polsce, wyróżnia się ośrodki pielgrzymkowe o charakterze międzynarodowym, krajowym, ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym¹³. Bernardyńskie sanktuaria mają podobnie zróżnicowaną strukturę. Zasięg ogólnokrajowy, a nawet w jakimś stopniu międzynarodowy, ma Kalwaria Zebrzydowska. Do kategorii ośrodków o charakterze ponadregionalnym zalicza się Leżajsk i Skąpe. Pozostałe, omówione w tym opracowaniu bernardyńskie sanktuaria, to ośrodki o charakterze regionalnym, zasięgiem swych wpływów obejmujące określoną część kraju¹⁴. Sanktuariami lokalnymi są te, do których przybywają wierni z okolicznych miejscowości. W zasadzie prawie w każdej świątyni należącej do bernardynów znajdują się jakieś obiekty czci, które są przedmiotem szczególnego kultu i gromadzą wiernych, nie będą one jednak stanowić materii niniejszego opracowania. Pominiemy również ośrodki pielgrzymkowe obsługiwane przez bernardynów, ale znajdujące się poza aktualnymi granicami Polski, takie jak Budślów na Białorusi¹⁵ czy Bornhofen w Niemczech¹⁶.

Bernardyńskie sanktuaria związane z czcią Pana Jezusa

Ze względu na franciszkańską proveniencję zakonników we wszystkich ośrodkach duszpasterskich prowadzonych przez bernardynów bardzo żywy jest kult Chrystusa. Specyfika tego kultu wyraża się w szczególnej formie obchodze-

¹³ A. Jackowski, *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie*, Peregrinus Cracoviensis, 2 (1995), s.65; I. Soljan, *Kalwaria Zebrzydowska na tle innych ośrodków pielgrzymkowych w Karpatach Polskich*, Peregrinus Cracoviensis, 2 (1995), s. 77.

¹⁴ J. Jusiak, *Migracje religijne do Kalwarii Zebrzydowskiej – światowego dziedzictwa kultury*, [w:] J. Bergier, J. Żbikowski, *Turystyka a religia*, Biała Podlaska 2003, s. 219.

¹⁵ Bernardyni byli w Budślawiu od początku XVI w. Władze carskie zamknęły klasztor w 1858 r. Bernardyni wrócili tu dopiero w 1995 r. Aktualnie jest to narodowe białoruskie sanktuarium maryjne.

¹⁶ W Bornhofen znajduje się sanktuarium Matki Bożej Bolesnej. Klasztor przejęli bernardyni w 1998 r.

nia świąt pańskich. Np. w okresie Bożego Narodzenia wykonywane są bardzo oryginalne szopki, a w czasie przeżywania tajemnicy paschalnej (Wielki Piątek) budowane są niekonwencjonalne Groby Chrystusa. Żywe też są nabożeństwa pasyjne i eucharystyczne.

W tym studium omówimy bernardyńskie ośrodki kultu, w których realizowane są charakterystyczne (można określić „pozastandardowe”) formy czci Pana Jezusa, a realizowany kult ma długotrwałą historię. Takimi bernardyńskimi sanktuariami są niewątpliwie Kalwaria Zebrzydowska, Alwernia i Tarnów.

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej

Kalwaria Zebrzydowska to sanktuarium znane w Polsce i w świecie. Jest to pierwsza i najwspanialsza pod wieloma aspektami kalwaria na ziemiach polskich¹⁷. Sanktuarium to zalicza się do jednego z głównych ośrodków pielgrzymkowych w naszym kraju¹⁸ i odwiedza je około 1 miliona osób rocznie¹⁹.

Geneza sanktuarium kalwaryjskiego sięga 1600 r. Wówczas to Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski, wzniósł na górze Żar kościółek Ukrzyżowania Pana Jezusa. Budowla powstała według modelu kaplicy z Góry Kalwarii w Jerozolimie. W następnym roku kościółek ten uroczyście konsekrował nuncjusz papieski Klaudiusz Rangom. Nie ulega wątpliwości, że przy tworzeniu „Polskiej Jerozolimy” ważną rolę odegrały kontakty Zebrzydowskiego z bernardynami, którzy pielgrzymowali do Ziemi Świętej, a niektórzy tam pracowali. W efekcie tych kontaktów Zebrzydowski zwrócił się do bernardynów i zaproponował im fundację klasztoru przy zbudowanym przez siebie kościele, nazywając to miejsce po raz pierwszy Kalwarią. Uzyskawszy zgodę, wojewoda sporządził dokument fundacyjny (1602 r.), w którym oddał bernardynom część góry Żar i zobowiązał się wybudować klasztor oraz kaplice Męki Pańskiej.

W późniejszych latach na obszarze ok. 300 ha, który rozciąga się na przestrzeni prawie 7 km, powstały różnorodne obiekty sakralne. Aktualnie w skład sanktuarium kalwaryjskiego wchodzi prawie 50 różnego rodzaju kościółków, kaplic, figur, mostów itp. Z powstaniem budowli kalwaryjskich wiąże się kształtowanie specjalnego nabożeństwa pasyjnego, które nazywane jest Drózkami Pana Jezusa.

Prawie równolegle z budową kaplic Męki Pańskiej powstały w Kalwarii kaplice poświęcone Maryi, w których odprawiano specjalne nabożeństwo ku czci Matki Bożej. Już w 1613 r. odprawiano tzw. Drogę współcierpienia Matki Bożej. W sanktuarium kalwaryjskim szczególnie czczony jest obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, który zasłynął łaskami i dlatego nazywany jest Cudownym

¹⁷ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 1987.

¹⁸ Por. A. Jackowski, *Kalwaria Zebrzydowska*, [w:] A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczpospolitej. Leksykon*, Kraków 1998, s. 119.

¹⁹ Por. tenże, *Kalwaria Zebrzydowska w sieci ośrodków pielgrzymkowych*, op. cit., s. 65.

Obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej. Został on wyróżniony koronacją koronami papieskimi w 1887 r.

Fenomen kalwaryjskiego sanktuarium tworzy piękno otaczającej przyrody, wspaniałość architektoniczna zabytkowych budowli sakralnych, bogata przeszłość historyczna, a przede wszystkim przemawiająca do pielgrzyma z niezwykłą siłą wciąż żywa duchowość tego miejsca i jego niezwykle religijny urok. Znajduje to wyraz w obchodach drózkowych, w imponujących procesjach, misteriach pasyjnych oraz licznych zgromadzeniach wiernych. Znaczenie Kalwarii podkreśla fakt dwukrotnego nawiedzenia go przez Ojca św. Jana Pawła II (w 1979 i 2002 r.).

Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej odgrywa nie tylko znaczącą rolę religijną; jest ono również miejscem o dużym znaczeniu kulturowym. Wyrazem uznania jego rangi było wpisanie w 1999 r. na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO.

Sanktuarium Pana Jezusa Miłosiernego w Alwerni

Alwernia jest niewielkim miasteczkiem, malowniczo położonym na południowym krańcu Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Kościół i klasztor bernardyńców istnieją od 1616 r.²⁰ Początkowo stał tu drewniany kościółek pod wezwaniem Stygmatów św. Franciszka z Asyżu, następnie wybudowano kościół murowany. W centrum ołtarza głównego znajduje się krzyż z 1624 r.

W Alwerni szczególnym kultem cieszy się obraz Pana Jezusa *Ecce Homo*. Na początku XVIII w. właśnie dla tego, słynącego cudami obrazu, dobudowano do kościoła kaplicę. Wizerunek ten ma długą i ciekawą historię. Podanie głosi, iż miał się on znajdować w kaplicy cesarskiej Konstantego XII. Po upadku Konstantynopola w 1453 r. dostał się w ręce mahometan. Sułtan Amurat IV podarował obraz cesarzowi habsbursko-niemieckiemu Ferdynandowi II, który umieścił go w kaplicy pałacowej. Po śmierci cesarza nadworny kapelan, opuszczając dwór, zabrał obraz i wywiózł go na Węgry. Przed śmiercią podarował obraz urzędnikowi cesarskiemu Zygmuntovi Hollo, który umieścił go w kaplicy dworskiej w Koszycach (obecnie Słowacja). Rodzina Hollo ofiarowała obraz ks. Janowi Michlajskiemu, który najpierw był proboszczem w Lubowli, a następnie w parafii Babice. Ten zaś darował obraz klasztorowi, który uroczyście przeniesiono z Babic do kościoła w Alwerni 2 sierpnia 1686 r. Kult słynącego łaskami obrazu zataczał coraz szersze kręgi. Został uznany za cudowny. Współcześnie sanktuarium alwernijskie przyciąga rzesze czcicieli Miłosierdzia Bożego.

O znaczeniu tego sanktuarium świadczy fakt, że Alwernię zaszczylicili swą obecnością królowie: Jan III Sobieski (1676) i Stanisław August Poniatowski (1787) oraz kardynałowie krakowscy: Albin Dunajewski, Jan Puzyna, Adam Stefan Sapieha i Franciszek Macharski. Nadto w klasztorze przebywali arcybiskupi,

²⁰ Por. E.Z. Bilaska, *Alwernia*, [w:] A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon, op. cit.*, s. 23.

między innymi arcybiskup lwowski Józef Bilczewski, arcybiskup lwowski i krakowski Eugeniusz Baziak, arcybiskup krakowski Karol Wojtyła oraz wielu biskupów. Licznie – szczególnie na odpusty – przybywają tu pielgrzymi.

Kult Pana Jezusa Cierpiącego i Matki Bożej Bolesnej w Tarnowie

Kościół bernardynów w Tarnowie pod wezwaniem Podwyższenia Świętego Krzyża jest miejscem kultu Chrystusa Cierpiącego i Matki Bożej Bolesnej w słynącym łaskami obrazie współcześnie określanym *Misericordia Domini*. Tytuł taki jest umieszczony nad wejściem do kaplicy, która jest usytuowana po prawej stronie głównego ołtarza, po przeciwnej stronie wejścia do zakrystii, gdzie znajduje się obraz. Jego kult sięga XVI w.

Pierwotny kościół (datowany na 1460 r.) był pod wezwaniem Matki Bożej Śnieżnej. Znajdował się w nim obraz Pana Jezusa Cierpiącego i Matki Bożej Bolesnej, przez kronikarzy określane jako „*słynący łaskami*”. Obraz przedstawia dwie postacie: Jezusa i Maryję. Jezus ma twarz nieco pochyloną w prawo, oczy zapatrzone przed siebie. Głowa otoczona jest cierniową koroną, tors odsłonięty, prawa ręka ze śladem rany na dłoni, nieco podniesiona, lewa ręka również jest ze śladem rany, obejmuje ranę na lewym boku; z rany spod serca spływa krew. Postać Chrystusa, jakby wychodząca z grobu, ukazana jest tylko do połowy. Obok, bardzo przybliżona do Chrystusa, siedzi na krawędzi grobu Matka Najświętsza. Lewą rękę trzyma położoną na lewym ramieniu Chrystusa. Ubrana jest w ciemnogramatowy płaszcz, ma na głowie białą chustę. Maryja zwraca się ku Chrystusowi. Zarówno głowę Chrystusa jak i Maryję otaczają złocisto-żółte aureole²¹. U dołu na obrazie widnieje łaciński napis: „*Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras*” (Iz 53, 5), co w polskim przekładzie brzmi: „*On sam zraniony jest za nasze nieprawości*”. Obraz Pana Jezusa Cierpiącego jest namalowany na drewnianej desce o rozmiarach 112,5 x 85 cm, pochodzi z XVI w. W kronice klasztornej spotyka się zapis, że w 1653 r. w dolnej części pomieszczeń pierwotnego klasztoru bernardynów zbudowano kaplicę określoną jako *Więzienie Pańskie* i umieszczono w niej słynący łaskami obraz Pana Jezusa Cierpiącego. Wówczas w każdą środę i piątek odprawiana była przed obrazem Msza Święta śpiewana. Z biegiem lat kult obrazu umacniał się i jego sława wzrastała. Taki stan dotrwał do 1789 r. Wówczas, decyzją Józefa II cesarza austriackiego, dokonano kasaty kościoła i klasztoru. Bernardyni musieli opuścić dotychczasowe miejsce pobytu. Pozwolono im przejąć, dużo mniejszy od poprzedniego, klasztor i kościół po bernardynkach wcześniej skasowanych w tym mieście. Został tam również przeniesiony cudowny obraz, którego kult w nowym miejscu osłabł. Dopiero pod koniec XIX w. słynący łaskami obraz Pana Jezusa Cierpiącego przekazano do

²¹ Obraz o zbliżonej treści znajduje się w Sulisławicach i jest koronowany jako cudowny. Zaliczony jest do obrazów typu *Misericordia Domini*, pochodzi z XV w. z kręgu szkoły sądeckiej. Być może geneza obrazu tarnowskiego jest podobna.

publicznego kultu wiernym i ustawiono najpierw na ołtarzyku w dolnym korytarzu klasztornym, a następnie (1954 r.) przeniesiono do specjalnej kaplicy. Kroniki klasztorne notują wiele łask uzyskanych poprzez modlitwę przy tym obrazie.

Sanktuaria Maryjne prowadzone przez bernardynów

Wspomniano wyżej, że bernardyni wykazali dużą aktywność w propagowaniu czci Matki Bożej. Dla skuteczniejszej realizacji tego celu tworzyli ośrodki kultu poświęcone Jej czci, które często przekształcały się w sanktuaria maryjne. Największą sławę osiągnęły wizerunki Matki Bożej w Kalwarii Zebrzydowskiej, Leżajsku, Sokalu oraz figurki w Skępem i Rzeszowie. Sanktuarium kalwaryjskie zostało omówione wyżej, dlatego nasz opis tego fenomenu rozpoczniemy od Leżajska.

Sanktuarium w Leżajsku

Leżajsk to miasto położone w dolinie Sanu, przy trasie Sandomierz–Jarosław. Geneza leżajskiego sanktuarium owiana jest niezwykłością. Kroniki podają, że w 2. poł. XVI w. (1560 r.), w gęstych borach przyleżajskich, zaczęły zdarzać się dziwne zjawiska, a miejscowy młynarz opowiadał, że na polanie w lesie miał widzenie Matki Bożej. Wkrótce również dzieci pasące bydło na tym terenie miały rzekomo widzieć jakieś nadzwyczajne światła²². Sprawa nabrała większego rozgłosu w 1590 r., gdy Tomasz Michałek zaczął twierdzić, że ukazała mu się Matka Boża i zażądała, by w miejscu wizji zbudowano kościół²³. Wizjoner udał się do miejscowego proboszcza i przedstawił mu sprawę, ale ten uznał widzenie za fantazję i zabronił o tym mówić. Wierni bez zgody duszpasterza w miejscu objawień postawili *Mękę Pańską*, czyli rzeźbione wyobrażenie ukrzyżowanego Zbawiciela. Po jakimś czasie krzyż został uznany za cudowny i stał się przedmiotem szczególnego kultu. Na miejscu objawień postawiono najpierw małą kapliczkę, a następnie drewniany kościół, który został konsekrowany w 1598 r. Ruch pielgrzymkowy stale wzrastał, dlatego już 1608 r. sprowadzono bernardynów. Murowaną świątynię, która stoi do dzisiaj, wzniesiono w latach 1618-1628²⁴.

Centralnym elementem sanktuarium jest obraz Matki Bożej Pocieszenia oraz Cudowny Krucyfiks. Jak wiadomo, genezą tego sanktuarium były objawienia Maryi. Pragnąc upamiętnić ten fakt, poproszono ks. Erazma mieszkającego w Leżajsku w klasztorze bożogrobców o namalowanie obrazu upamiętniającego to wydarzenie. Powstałe malowidło ukazywało Madonnę z Dzieciątkiem. Sława leżajskiego wizerunku była duża, został więc uznany za cudowny. Wyrazem uznania dla obrazu była koronacja koronami papieskimi, która odbyła się w 1752 r.

²² O.C. Bogdalski, *Pamiętnik kościoła i klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku, spisany ze starych aktów i kronik*, Kraków 1929, s. 9.

²³ Por. A. Jackowski, *Leżajsk*, [w:] A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon, op. cit.*, s. 163-164.

Ważnym elementem religijnego wyposażenia ośrodka leżajskiego jest też Cudowny Krucyfiks, który powszechnie uważany jest przez wiernych za cudowny. W dziejach sanktuarium duże znaczenie miał fakt podniesienia w 1928 r. przez papieża Pius XI świątyni do godności bazyliki mniejszej. Do sprawowania kultu w sanktuarium – oprócz bazyliki – służą też: Stacje Drogi Krzyżowej, Stacje Radości Matki Bożej, Kalwaria Leżajska oraz Stacje za zmarłych.

Sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej w Hrubieszowie

Hrubieszów to miasto położone tuż przy obecnej granicy polsko-ukraińskiej. Współcześnie bernardyni stworzyli tu – w dawnej cerkwi greckokatolickiej, a następnie kościele rzymskokatolickim – sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej. Bernardyni przybyli tutaj w 2001 r. na zaproszenie biskupa Jana Śrutwy, ordynariusza diecezji zamojsko-lubaczowskiej. Kościół obsługiwany przez bernardynów jest miejscem, gdzie po pięćdziesięciu latach „ukrycia” znalazł swoje miejsce – dla publicznego kultu – obraz Matki Bożej Sokalskiej. Dzięki temu kościół św. Stanisława Kostki w Hrubieszowie stał się nowym bernardyńskim sanktuarium maryjnym. Geneza tego sanktuarium wiąże się z tragicznymi powojennymi wydarzeniami, w wyniku których Sokal znalazł się poza granicami Polski. W czasie ewakuacji klasztoru sokalskiego bernardyni zabrali ze sobą do Polski także cudowny obraz, który przez pół wieku ukrywany był w różnych klasztorach; ostatnio w specjalnej kaplicy w Krakowie.

Geneza obrazu Matki Bożej Sokalskiej sięga XIV w., przy czym owiana jest tajemniczością²⁵. W tym czasie znalazł się on w Sokalu, gdzie zasłynął licznymi łaskami. Obraz znajdował się najpierw w cerkwi, która spłonęła podczas najazdu tatarskiego. Miasto zostało całkowicie zniszczone wraz z cerkwią, w której był wizerunek Matki Bożej. Wbrew ogólnemu przekonaniu, że obraz spłonął w pożarze, odnaleziono go w dobrym stanie. Fakt ten uznano to za cudowny. Wówczas wybudowano dla niego drewniany kościół, nad którym opiekę sprawowali kapłani obrządku łańciskiego. Obraz Matki Bożej cieszył się popularnością wśród wiernych. Świadczyły o tym liczne pielgrzymki Polaków, Rusinów i Ormian. Biskup chełmski Stanisław Gomoliński, pragnąc zapewnić mu lepszą opiekę, zwrócił się do bernardynów o przyjęcie kuratelii nad nim i nad kościołem. W 1599 r. nastąpiło przekazanie zakonnikom całego obiektu. Bernardyni od razu przystąpili do budowy murowanej świątyni, która została konsekrowana w 1619 r. Dokonano wówczas uroczystej intronizacji obrazu. Sława sokalskiego wizerunku Matki Bożej wzrosła, gdy sam Bohdan Chmielnicki w 1655 r. nawiedził sanktuarium. Po modlitwie przed wizerunkiem Maryi wycofał swoje wojska spod Sokala, a następnie w specjalnym liście przeprosił zakonników za zamiar zajęcia ich ośrodka.

²⁴ E. Śnieżyńska-Stolot, F. Stolot, *Leżajsk, Sokołów Małopolski i okolice. Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. III, z. 4, Warszawa 1989, s. 33.

²⁵ Autorem sokalskiego obrazu – wg tradycji – jest Jakub Wężyk, nadworny malarz króla Władysława Jagiełły, który w cudowny sposób miał odzyskać wzrok.

Po słynnych uroczystościach koronacyjnych obrazu Matki Bożej na Jasnej Górze, wśród bernardyńców zrodził się plan koronowania słynących łaskami obrazów Maryi w prowadzonych przez nich ośrodkach, tym również w Sokalu. Na prośbę zakonników biskup Aleksander Fredro wydał dekret uznający obraz Matki Bożej Sokalskiej za „*słynący łaskami*” i skierował do Stolicy Apostolskiej petycję o pozwolenie na uroczystą jego koronację. Starania poparł król Augusta II i polski senat. Papież Inocenty XIII zgodził się na to, ufundował też i poświęcił korony. Ceremonia odbyła się 8 września 1724 r. Aktu koronacji dokonał arcybiskup lwowski Jan Skarbek. W uroczystości brały udział dziesiątki tysięcy pielgrzymów z różnych stron Rzeczypospolitej. Koronacja obrazu Matki Bożej Sokalskiej była pierwszą na tak wielką skalę koronacją cudownego obrazu w Polsce²⁶. Przyczyniła się do poszerzenia zasięgu oddziaływania sanktuarium. Z lokalnego miejsca kultu Sokal urósł do rangi sanktuarium regionalnego. Przybywały tu nieprzebrane rzesze pielgrzymów. Jan III Sobieski po zwycięstwie pod Wiedniem złożył u stóp Matki Bożej Pocieszenia jedną z chorągwi tureckich. Kult maryjny trwał, pomimo że w 1843 r. obraz uległ całkowitemu zniszczeniu w pożarze. Należy podkreślić, że sanktuarium to odegrało znaczącą rolę w podtrzymywaniu polskości w okresie zaborów²⁷.

Obraz Matki Bożej Sokalskiej po II wojnie światowej, ze względu na dyslokację, przez pewien czas utracił swoje religijne znaczenie i jego kult osłabł. Dlatego dokonano jego przeniesienia do Hrubieszowa, odległego ok. 50 km od pierwotnego miejsca jego czci. Dawniej żywy był zwyczaj pielgrzymowania do Sokala mieszkańców Ziemi Hrubieszowskiej. Uroczysta intronizacja obrazu Matki Bożej Sokalskiej do kościoła w Hrubieszowie miała miejsce w dniach 7 i 8 września 2002 r. Warto zauważyć, że nowe korony dla wizerunku Matki Bożej i Dzieciątka Jezus poświęcił papież Jan Paweł II w dniu 19 sierpnia 2002 r. w Kalwarii Zebrzydowskiej.

Skępe – Sanktuarium Królowej Mazowsza i Pani Skępskiej

Słynnym bernardyńskim sanktuarium maryjnym jest również Skępe. Początki tutejszego kultu łączą się z objawieniami Matki Bożej na tym terenie, które miały miejsce pod koniec XV w. Przywożono tu ludzi chorych z nadzieją uleczenia. Wśród pielgrzymów przybywających w 1495 r. znalazł się niejaki Jan z Pobiedziska k. Gniezna, który publicznie oświadczył, że miał widzenie Matki Bożej i otrzymał polecenie, aby właściciele Skępego wybudowali kaplicę na miejscu objawień. Właścicielami byli Mikołaj Kościelecki, kasztelan kruszwicki i jego żona Katarzyna. Przekonani o prawdziwości tego objawienia wystawili

²⁶ Wcześniej na ziemiach polskich ukoronowano już obrazy w Częstochowie (1717), Trokach (1718) i Kodniu (1723). Żadna z poprzednich uroczystości nie przybrała tak podniosłego charakteru, jak miało to miejsce w Sokalu.

²⁷ Joachim Lelewel w opowieści *Wieca Królowej Polski w Sokalu* (1843) zalicza obraz Matki Bożej Sokalskiej do najbardziej znaczących w Polsce.

za miastem drewnianą kaplicę pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny²⁸. Umieszczono w niej figurkę Matki Bożej, wykonanej z drewna lipowego, w stylu gotyckim, o wysokości 96 cm. Figurka ta uzyskała rozgłos, dlatego licznie przybywają do niej pielgrzymi

Sławą tego miejsca zainteresował się stryj fundatora kaplicy, również Mikołaj Kościelecki, dziekan kapituły gnieźnieńskiej, późniejszy biskup chełmski. Dla poprawienia opieki duszpasterskiej nad gromadzącymi się pielgrzymami sprowadził bernardynów. Zwrócił się pisemnie w tej sprawie do ówczesnego wikariusza prowincji bernardyńskiej, Władysława z Gielniowa, który wyraził na to zgodę. Ordynariusz płocki biskup Jan Lubrański wydał w dniu 27 września 1498 r. dekret zezwalający na osiedlenie się zakonu w Skępem i budowę klasztoru. Biskup M. Kościelecki w 1508 r. osobiście poświęcił kamień węgielny pod budowę kościoła, którego w dużym stopniu był fundatorem, przekazując na ten cel znaczną kwotę²⁹. Na podkreślenie zasługuje fakt, że bernardyni prowadzili budowę tego ośrodka oraz starali się o fundusze. Świątynia została zbudowana z cegły, a wewnątrz polichromią pokrył ją Franciszek z Sieradza – bernardyn. Biskup M. Kościelecki 22 lutego 1511 r., przy udziale licznie zgromadzonych wiernych, dokonał konsekracji kościoła.

Przejawem kultu Matki Bożej Skępskiej były pielgrzymki o charakterze pokutno-błagalnym. Liczne łaski doznawane przez wiernych powodowały systematyczny wzrost ruchu pielgrzymkowego do tego miejsca. Bernardyni, dysponując tak ważnym argumentem kultu, jakim był masowy ruch pielgrzymkowy, poddali myśl koronacji cudownej figury. Kapituła Watykańska przychyliła się do tych próśb i zezwoliła na koronację. Koronę wykonano ze składek mieszkańców z okolicy Skępego. Uroczystości koronacyjne odbyły się w dniu 18 maja 1755 r. przy udziale ogromnej rzeszy wiernych, a obchody centralne stały się wielką manifestacją religijną. Skępe znalazło się w rzędzie najsłynniejszych sanktuariów maryjnych na ziemiach historycznej Rzeczypospolitej. Imponująco przedstawia się także rozwój architektoniczny sanktuarium, które u schyłku XVIII w. uzyskało swój dzisiejszy kształt³⁰.

²⁸ W. Murawiec, *Skępe*, [w:] *Klasztory bernardyńskie*, op. cit., s. 323.

²⁹ P. Śliwiński, *Sanktuarium Matki Boskiej Skępskiej*, Kalwaria Zebrzydowska 2000, s.73.

³⁰ Po śmierci biskupa fundatora (+ 1518) jego bratanek Mikołaj Kościelecki, kasztelan inowrocławski, w latach 1519-1524 sfinansował budowę kaplicy św. Anny, przylegającej do nawy kościoła od strony północnej. W latach 1726-1732 poszerzono kompleks kościelno-klasztorny, budując krużganki ze stacjami Drogi Krzyżowej. Zarówno krużganki jak i kaplicę św. Barbary, znajdującą się pośrodku dziedzińca odpustowego, zbudowano dzięki fundacji Józefa Zielińskiego (+ 1734). Obrazy do stacji Drogi Krzyżowej wykonał malarz zakonny Jacek Uzdowski w latach 1730-1732. Polichromia jest dziełem brata zakonnego Walentego Żebrowskiego, który wykonał ją przed 1755 r., z racji koronacji Cudownej Figury Matki Bożej Skępskiej.

Bernardyńskie sanktuaria związane z kultem świętych

Bernardyni bardzo aktywnie propagowali kult świętych pańskich. Jak wiadomo, jednym z najpopularniejszych świętych w Kościele katolickim jest św. Antoni z Padwy. Jego kult był szczególnie żywy prawie we wszystkich bernardyńskich placówkach, z których największą sławę zyskała Radeczna. W poszczególnych klasztorach propagowano również nabożeństwa do zmarłych w opinii świętości współbraci. W pierwszym stuleciu istnienia w Polsce franciszkanów obserwantów z ich kręgu wywodził się św. Jan z Dukli oraz błogosławieni Szymon z Lipnicy i Władysław z Gielniowa oraz Sługa Boży Rafał z Proszowic, natomiast w XX w. wśród bernardynów wyróżnili się świątobliwością życia o. Jacek Filipiak (zm. 1912), Hadrian Osmołowski (zm. 1924) i o. Anastazy Pankiewicz (zm. 1942), który otrzymał tytuł błogosławionego z grupą 108 męczenników II wojny światowej. Kandydatem na ołtarze jest również o. Joachim Szafranec (zamordowany w 1944 r. we Fradze na Ukrainie) oraz o. Wiktoryn Swada (zm. 1994), charyzmatyczny spowiednik klasztoru krakowskiego. Poszczególne ośrodki duszpasterskie, z którymi były związane wymienione, osoby, stają się aktualnie szczególnymi miejscami, w których szerzy się ich cześć. Scharakteryzujemy trzy najbardziej wyróżniające się sanktuaria: Radecznicę, Duklę i Łódź.

Dukla – sanktuarium św. Jana z Dukli

Dukla to miasteczko w centralnej części Beskidu Niskiego. Na początku XV w. w Dukli urodził się Jan, który około 1435 r. wstąpił do zakonu franciszkańskiego opcji konwentualnej, a w 1463 r. przeniósł się do bernardynów, gdzie zasłynął różnymi cnotami. Zmarł w 1484 r. i został pochowany w kościele bernardynów we Lwowie³¹. Kult Jan z Dukli stale rozszerzał się. Do jego grobu przybywały liczne pielgrzymki. Dlatego w 1615 r. rozpoczęto urzędowe starania o beatyfikację, która odbyła się w 1733 r. W 1997 r. papież Jan Paweł II dokonał kanonizacji Jana z Dukli.

Miastem, z którym św. Jan był najbardziej związany, jest Lwów. Tam spędził najwięcej lat swego zakonnego życia, tam też po swojej śmierci odbierał największą cześć. Ponieważ po wojnie bernardyni zostali zmuszeni do opuszczenia Lwowa, nastąpiła dyslokacja relikwii i centrum jego kultu przeniosło się do rodzinnej miejscowości świętego. Dziś Dukla pozostaje głównym miejscem związanym z kultem św. Jana. Bernardyni zamieszkują w Dukli od 1740 r. Jako swoistego rodzaju wotum po beatyfikacji Jana w Dukli został wybudowany kościół i klasztor bernardyński. Rangę świątyni podniósł fakt sprowadzenia relikwii bł. Jana oraz zwyczaj sprawowania przy nich nabożeństw i odprawiania mszy wotywnych.

³¹ Por. D. Szałankiewicz, *Dukla*, [w:] A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon, op. cit.*, s. 64.

Położone na wzniesieniu sanktuarium św. Jana obejmuje kościół i klasztor bernardynów z końca XVIII w. Otoczone jest ono kamiennym murem z wykwintnym zespołem wejściowym, prowadzącym na plac przedkościelny. Kościół posiada rokokową dwuwieżową fasadę. Jego wnętrze utrzymane jest w stylu neorenesansowym. Ściany świątyni zdobią hagiograficzne polichromie T. Popiela z ok. 1903 r. W kaplicy, na przedłużeniu prawej bocznej nawy, znajduje się grób św. Jana z Dukli, stanowiący cel licznych pielgrzymek. Do zespołu sanktuarijnego należą jeszcze inne obiekty³². W odległości ok. 7 km od kościoła, na szczycie góry Zaśpít, znajduje się neogotycki kościółek z 1908 r., dedykowany św. Janowi. Według tradycji Jan po opuszczeniu rodzinnego domu w tym miejscu przez kilka lat przebywał jako pustelnik. Leśną przestrzeń wokół tego kościółka zaaranżowano tak, by przypominała o pustelniczych poszukiwaniach św. Jana. Obok świątyni stanął domek rekolekcyjny nazywany pustelnią. Poniżej w skalnej grocie znajduje się źródło, z którego Jan miał czerpać wodę. Miejsce to przyciąga obecnie wielu pielgrzymów.

Sanktuarium św. Jana w Duli jest nawiedzane przez liczne pielgrzymki, a ruch pątniczy szczególnie zintensyfikował się po uroczystościach kanonizacyjnych.

Sanktuarium Świętego Antoniego Padewskiego w Radeczniczy

Szczególnym obiektem kultu w sanktuarium w Radeczniczy jest słynący z łask obraz św. Antoniego Padewskiego, znajdujący się w barokowym kościele pochodzącym z XVII w.³³ Historia sanktuarium św. Antoniego Padewskiego w Radeczniczy rozpoczyna się 8 maja 1664 r. Wówczas – według tradycji – na Łysej Górze Święty Antoni ukazał się po raz pierwszy Szymonowi, miejscowemu tkaczowi. Później objawił się mu przy źródle u podnóża tej góry. Wkrótce po tym zaczęły się tu zdarzać cudowne uzdrowienia. Na miejscu objawień postawiono krzyż³⁴. Wiadomości o niezwykłych łaskach uzyskiwanych poprzez orędownictwo św. Antoniego sprawiły, że zaczęły przybywać do Radeczniczy bardzo liczne rzesze pielgrzymów.

W 1667 r. opiekę nad świętym miejscem objęli bernardyni. Wybudowano najpierw z drewna kościół i klasztor, które w 1695 r. zastąpiono murowanymi. Są to budowle monumentalne, górujące nad okolicą, sprawiające duże wrażenie na przybyszach. W głównym ołtarzu został umieszczony obraz św. Antoniego, który wnet zaczęto nazywać cudownym. W przyległym do klasztoru lesie, powszechnie zwanym Laskiem św. Antoniego, wzniesiono liczne kaplice. Również źródło u podnóża góry, gdzie ukazał się św. Antoni, otoczono czcią, fundując

³² Na stoku pobliskiej Góry Cergowskiej jest plac modlitewny wraz ze stacjami Drogi Krzyżowej oraz grotta z cudownym źródłem, z którego wierni czerpią wodę, przypisując jej niezwykle właściwości.

³³ Por. J. Groch, *Radecznicza*, [w:] A. Jackowski (red.), *Miejsca święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, op. cit., s. 259.

³⁴ Obecnie krzyż ten znajduje się w bocznej kaplicy kościoła.

„kaplicę na wodzie”. Doroczne odpusty gromadziły w tym miejscu od kilku do kilkudziesięciu tysięcy pątników. Sanktuarium stało się bardzo ważnym ośrodkiem życia religijnego i narodowego. Urządzano w nim podniosłe nabożeństwa patriotyczne, a zakonnicy-patrioci prowadzili działalność konspiracyjną. Po Powstaniu Styczniowym władze carskie zlikwidowały kościół katolicki i klasztor. Obiekt został oddany najpierw unitom, a następnie prawosławnym. Decyzja ta spowodowała usunięcie z tego miejsca wszelkich elementów związanych z katolicyzmem. W konsekwencji na „wygnaniu” znalazł się także cudowny obraz św. Antoniego, który został przewieziony do kościoła parafialnego w Łabuniach. Sanktuarium odżyło dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W 1919 r. wrócili tu bernardyni, a wraz z nimi obraz św. Antoniego. Był to nowy wizerunek, bowiem oryginalny obraz spłonął w Łabuniach. Sanktuarium reaktywowało się i do św. Antoniego znowu przybywały rzesze wiernych. Niestety po wojnie władze komunistyczne – za związki zakonników z organizacją Wolność i Niezawisłość – w 1950 r. wtargnęły do klasztoru i aresztowały wszystkich zakonników. Na pewien czas zamknięto również kościół, uniemożliwiając sprawowanie kultu religijnego. Po pewnym czasie bernardyni wrócili do Radezczyń. Aktualnie sanktuarium to należy do jednego z najważniejszych ośrodków kultu św. Antoniego w Polsce i gromadzi około 100 tys. wiernych rocznie.

Na zakończenie charakterystyki bernardyńskich ośrodków pielgrzymkowych można stwierdzić, że zakonnicy ci, szczególnie w XVI i XVII w. – wyróżniali się wśród kleru, tak zakonnego jak i diecezjalnego, w organizowaniu sanktuariów. W tej dziedzinie bernardyni wykazywali bardzo dużą aktywność. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że wówczas byli profesjonalistami w organizowaniu sanktuariów i przeprowadzaniu koronacji. Działania ich były przemyślane, planowe i przynosiły oczekiwane rezultaty. Bogate doświadczenia z przeszłości ułatwiają im także współcześnie przejawiać inicjatywę w tym kierunku, czego dowodem może być doprowadzenie do dyslokacji historycznego obrazu Matki Bożej Sokalskiej do Hrubieszowa³⁵.

BERNARDINE SANCTUARIES IN POLAND

SUMMARY

The Bernardine order is a historic name of an initial orientation of Polish observants of the Franciscan rule. During their 550 years of history, the Bernardine Monks have been very active in promoting sanctuaries. They played a great role in propagating the cults of passions, of the Virgin Mary and of certain saints in Poland. The Monks serve in several regional and nationwide-scale sanctuaries including Kalwaria Zebrzy-

³⁵ Współcześnie przykładem przemyślanego działania w propagowaniu kultu Matki Bożej i tworzenia specjalnych ośrodków ku Jej czci jest przykład klasztoru bernardynów w Lublinie, który został erygowany w 1990 r., a w 2004 r. sprowadzono do świątyni zabytkowy obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy i zaczęto propagować jego kult.

dowska, the second most important sanctuary in the country. Other important pilgrimage centres include Alwernia and Tarnów, of the Merciful Lord Jesus, and Leżajsk, Hrubieszów and Skępe, of special Virgin Mary's cults. St. Anthony of Padua is worshiped at the sanctuary of Radecznica near Zamość and St. John of Dukla - at his birthplace Dukla in the Przemyska Diocese.

Translated by Paweł Pilch